

დიმიტრი ნადირაშვილი, შოთა ნადირაშვილი

დიმიტრი უზნაძის უსიძოლობის ინსტიტუტი

შემოქმედების უსიძოლობიური ბუნება განწყობის თეორიის თვალსაზრისით

პირითაღი სიტყვები:

განწყობის ღონეები, სოციალური განწყობა, შემეცნების განწყობა, შემოქმედებითი განწყობა, ნაპოვობა, თავისუფლება.

შემოქმედება ადამიანის სპეციფიკური აქტივობაა. მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებრივ სიმდიდრეს, ძვირფას ლითონებს, ქვებს, ადამიანისათვის დიდი ღირებულება აქვს, პიროვნულ შემოქმედებას, რომელიც კაცობრიობის კულტურულ ღირებულებას ქმნის, ფასეულობით ვერ შეედრება. ხშირად მატერიალურად შეუფასებელია ისეთი ნაწარმოები, როგორიცაა ლეონარდოს ფერწერა, მიქელანჯელოს სკულპტურები, შექსპირის და რუსთაველის ნაწარმოებები. მათი როლი კაცობრიობის განვითარებაში ფანტასტიკური და მატერიალური თვალთა მართლაც შეუფასებელია. ამიტომაც ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში აქტუალურია, გაეცეს პასუხი, თუ რა ძალა, რა მექანიზმი, რა მიზანი დევს შემოქმედებით აქტსა და პროცესში. ამ მხრივ ფსიქოლოგია ახსნა-ანალიზის მხრივ ბევრს ვერ დაიკვეხნის, თუმცა ფსიქოანალიზს და ეგზისტენციალიზმს შემოქმედების ბუნების ახსნის პრეტენზია აქვთ.

საინტერესოა ამერიკელი ეგზისტენციალისტის როლო მეის შემოქმედების გაგების ფორმულა, როდესაც ის შემოქმედებას პიროვნულ სიამაყედ დ გმირობად წარმოაჩენს.

შემოქმედების არანაკლებ საინტერესო გაგებას გვთავაზობს ფროიდი ესეში – „ლეონარდო და ვინჩი – ბავშვობის მოგონება“. ის შემოქმედებას სექსუალური ენერგიის, რომელიც თავის მხრივ სიცოცხლის ინსტინქტის გამოხატულებაა, სუბლიმაციად წარმოგვიდგენს. ფსიქოანალიზის მიხედვით სექსუალური ენერგია ადამიანში არამარტო სექსუალური აქტით გამოიხატება, არამედ მას უნარი აქვს შეიცვალოს სახე და იგივე ენერგია ხელოვნების სხვადასხვა ფორმაში დაიხარჯოს და გამოიხატოს. თუმცა ფროიდი აღიარებს, რომ ფსიქოანალიზი უძლურია ახსნას, თუ რატომღა, რომ ერთი ადამიანის სექსუალურ ძალას მხოლოდ პირდაპირ ბიოლოგიურად გამოხატავს, ხოლო მეორე მას სუბლიმირებს და თანაც ამით მხატვრულ შედეგებს ქმნის.

განწყობის თეორიის მიხედვით, ცოცხალი არსება სიცოცხლის შესანარჩუნებლად აქტივობას მიმართავს. სასიცოცხლო პროცესები ცოცხალ ორგანიზმებში ბიოლოგიური კანონზომიერებათა საფუძველზე ხორციელდება. ორგანიზმები სასიცოცხლო პროცესებს ფიზიკურ გარემოში ახორციელებენ. ორგანიზმი იმ ნივთიერების ასიმილირებას ახორციელებს, რაც სიცოცხლისაა აუცილებელი. განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ინდივიდი სინამდვილესთან ურთიერთობისთვის ფსიქიკურ აქტივობას იყენებს. ფსიქიკური პროცესების საშუალებით ორგანიზმები სივრცითი და დროითი დისტანციის დაძლევის აღწევენ.

მხედველობის და სმენის საშუალებით ორგანიზმები ინფორმაციას იღებენ საგნობრივი რეალობის შესახებ. მათ უყალიბდებათ დისტანციური დამოკიდებულება სიცოცხლისათვის გამოსაყენებელ და გამოუსადეგარ საგანთა მიმართ. მოთხოვნილების, საგნის და სათანადო საშუალებათა თანხვედრისას მათ ექმნებათ მზაობა, დაეუფლონ საგნებს და მათი საშუალებით დაიკმაყოფილონ მოთხოვნილება.

მიზანშეწონილი მოქმედების საფუძვლადმდებარე განწყობა არის პირველი ფსიქიკური აქტივობა, რომელიც ცოცხალ ორგანიზმებს უჩნდებათ სინამდვილესთან ურთიერთობის პროცესში. იგი ცნობიერების ჩარევის გარეშე მიმდინარეობს.

ადამიანის განვითარების დონეზე ჩნდება სინამდვილესთან ურთიერთობის მაღალი ფორმები. ქცევის დაბრკოლების დროს ადამიანი იწყებს სინამდვილის ობიექტივაცია-გაცნობიერებას. იგი არკვევს დამაბრკოლებელ გარემოებებს. ადგენს მიმართებას ქცევისა და საგნობრივ სინამდვილეს შორის, აცნობიერებს საგანთა შორის კავშირებს; ამდიდრებს ქცევას განწყობის ახალი შინაარსებით და ის გააზრებული და მიზანდასახული ხდება.

ამ პროცესის განხორციელება ინტელექტუალური განწყობის საფუძველზე ხორციელდება.

ინტელექტუალური განწყობა აღმოცენდება სამი ფაქტორის საფუძველზე. ესენია: 1) გაურკვეველი სიტუაცია, 2) გარკვევის მოთხოვნილება, 3) აზროვნების ინსტრუმენტული შესაძლებლობები (ლოგიკური აზროვნების უნარ-ჩვევები).

შემეცნების განწყობის საფუძველზე ადამიანი სინამდვილის ისეთ ასპექტებს ითვალისწინებს, რომლებიც მარტივი სასიცოცხლო პროცესების დაკმაყოფილებისას ვერ მიიღწევა. მაგრამ შემეცნების საშუალებით დაძლეული პრობლემების და სინამდვილის არსებითი მხარეების გათვალისწინების შედეგად განხორციელებული აქტივობა საკმარისი არ არის მორალურ-ესთეტიკური და სოციალური გარემოს შესაქმნელად. ადამიანი იყენებს ცნობიერების ისეთ უნარებს, როგორცაა ემოციები, წარმოსახვა, ნებელობა.

სათანადო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად საჭიროა შეიქმნას წარმოსახული სინამდვილე, რომელშიც ადამიანი გაცილებით ღრმად შეძლებს თავისი პიროვნული მოთხოვნების და მიზნების რეალიზებას.

ამის შესრულება შეუძლებელი იქნებოდა ადამიანის სპეციალური უნარებისა და პოტენციალის გარეშე. ადამიანურ შესაძლებლობათა საფუძველზე იქმნება ისეთი სინამდვილე, რომელშიც მისი შემოქმედებითი ძალები რეალიზდება.

თავისუფლების ერთერთ გზას ადამიანის შემოქმედებითი აქტივობა ქმნის. შემოქმედებაში თავისუფალი ადამიანის ტენდენციები ხორციელდება.

ამ პროცესში იქმნება კულტურული ღირებულების მქონე ნაწარმოებები. როგორც სამართლიანად აღნიშნავს რივერტი, ბუნებრივი პროდუქტების გვერდით არსებობს ადამიანის მიერ შექმნილი კულტურული პროდუქტები.

შემოქმედებითი ქცევის განწყობის ფორმირებით პიროვნებამ უნდა შექმნას ისეთი სინამდვილე, რომელშიც ის შეძლებს უმაღლეს ადამიანურ ღირებულებათა დაკმაყოფილებას. ამის საშუალებები გარე აქტივობაში არ მოიპოვება. ამიტომ ადამიანისთვის საკმარისი არ აღმოჩნდა სინამდვილის აღქმითა და გააზრებით მოპოვებული მონაცემები, არამედ საჭირო გახდა წარმოესახა და შეექმნა ისეთი სინამდვილე, რომელიც განსხვავდება და აღემატება ინტელექტით ასახულ რეალობას. ამისათვის პიროვნებამ დაიწყო იდეალიზირებული სინამდვილის წარმოსახვა და შექმნა.

შემოქმედება მრავალი მიმართულებით განვითარდა. მხატვრული ლიტერატურა ენაში ასახული შემოქმედებაა, რომელშიც წარმოსახული, ფანტაზიის მეშვეობით შექმნილი, არარსებული რეალობაა წარმოდგენილი. იგი ადამიანის კულტურულ, მორალურ-ესთეტიკურ მოთხოვნებს აკმაყოფილებს, ავსებს არსებულ სინამდვილეს მორალურ-ესთეტიკური ღირებულებებით.

ეს პროცესი ადამიანისთვის იმდენად ღირებული იყო, რომ შეიქმნა ხელოვნების ცალკეული მიმართულებები, რომლებშიც დიფერენცირებულად გამოხატულია ის იდეალური და სასურველი ცხოვრების ფორმები, რომლისკენაც ადამიანი იღტვის. შემოქმედების ასეთი მიმართულებებია ფერწერა, ქანდაკება, მუსიკა, ცეკვა (ქორეოგრაფია), ლიტერატურა და სხვა.

შემოქმედებითი საქმიანობისათვის საჭირო განწყობას საფუძველად უდევს ადამიანისეული ესთეტიკური გარემოს არსებობის მოთხოვნილება, მისწრაფება იმისკენ, რომ ცხოვრობდეს მაღალ მორალურ-ესთეტიკურ სოციალურ გარემოში, რომელიც მის პიროვნულ ღირებულებებს დააკმაყოფილებს.

შემოქმედებითი პროცესისკენ ლტოლვა იმაზე მეტყველებს, რომ ადამიანისთვის არ არის საკმარისი სასიცოცხლო, შემეცნებით და სოციალურ ღირებულებათა და მოთხოვნათა დაკმაყოფილება. ადამიანი წარმოსახავს მიმართავს, რომელიც მას არსებული რეალობიდან

შექმნილ სასურველ რეალობაში გადაიყვანს. ეს ის წარმოსახული რეალობაა, რომელშიც, ნამდვილი რეალობისაგან განსხვავებით, ადამიანის არარეალიზებული მოთხოვნილებები და მოთხოვნები შეიძლება განხორციელდეს.

სოციალური ქცევა სოციალური განწყობის საფუძველზე ხორციელდება. სოციალური განწყობა იქმნება პიროვნების მოთხოვნისა და სოციალური რეალობის თანხმობის პირობებში. უთანხმოების დროს, როცა პიროვნების სოციალური მოთხოვნის დაკმაყოფილების შესაძლებლობას სოციალური გარემო არ აძლევს, პიროვნებას ექმნება უარყოფითი განწყობა სოციალური გარემოს მიმართ, მასში მონაწილე მოვლენებისა და ადამიანებისადმი. ისინი პიროვნების უარყოფით განწყობათა მტევანს ქმნიან.

რეალობისადმი დამოკიდებულების დადებითი და უარყოფითი მტევნები ერთმანეთთან შერწყმით ქმნიან ახალ წარმოსახულ სინამდვილეს, რომელიც განსხვავდება რეალობისგან; ამგვარი სინამდვილე შემოქმედებითი აქტივობის ნაყოფია. იგი რეალობასაც ასახავს და ამავე დროს ისეთი სინამდვილეც შემოჰყავს, რომელიც არარეალიზებული მოთხოვნების შინაარსიდან მომდინარეობს.

ამ გზით შექმნილი წარმოსახული სინამდვილე შემოქმედ პიროვნებას არარეალიზებული მოთხოვნების რეალიზაციის საშუალებას აძლევს.

დადებით და უარყოფით განწყობათა მტევნებიდან პიროვნება არჩევს – აერთიანებს ისეთ განწყობებს, რომლებითაც, რეალობის გამოხატვასთან ერთად, შემოქმედებაში, წარმოსახული არარეალიზირებული მოთხოვნების შესატყვისი სინამდვილეც შემოაქვს. ესაა პიროვნების შემოქმედებითი აქტივობის პროდუქტი. ეს პროცესი ნებელობითი აქტივობით ხორციელდება. ნებელობა იმაში გამოიხატება, რომ პიროვნება დადებით და უარყოფით განწყობათა მტევნებიდან თავისუფალი არჩევანით მისთვის მისაღებ განწყობებს იღებს და ახორციელებს ქცევაში. ამ ქცევაში რეალური და წარმოსახული სინამდვილეც არის ასახული. ეს პიროვნების თავისუფალი ნების, შემოქმედებითი აქტივობის გამოხატულებაა.

შემოქმედებით აქტივობაში თავისუფლება ნიშნავს იმას, რომ პიროვნება თავად ირჩევს მხატვრული სინამდვილის აგების ფორმას და შინაარსს. იგი აუცილებლობით არ არის მოცემული. ეს იმას ნიშნავს, რომ შემოქმედებითი აქტივობა რეალობიდან მომდინარე იმპულსებით არ არის გაპირობებული, არამედ პიროვნების შინაგანი იმპულსით არის წარმართული, რომელიც წარმოსახული სინამდვილის პიროვნებისეულ აგებაში გამოიხატება. ამიტომ ხელოვნების ნაწარმოებები, სინამდვილის აღწერის გარდა, უმთავრესად პიროვნების მიერ აგებული სინამდვილის ბუნებას გამოხატავს. მხატვრული ნაწარმოების შინაარსი შემდგომში ბადებს სინამდვილის შესატყვისი რეალობის აგების ტენდენციას. ამიტომ იგი მომავალში საფუძვლად ედება საზოგადოების განვითარებას. ხელოვნებაში გააზრებული სინამდვილე პრინციპულად განსხვავდება მეცნიერების მიერ მიზეზ-შედეგობრივად აგებული სინამდვილისაგან, მაგრამ მასთან ერთად ის საზოგადოებას საშუალებას აძლევს, ადამიანურად მოაწიოს საარსებო გარემო. იგი სერიოზული სტიმული ხდება კაცობრიობის განვითარებისათვის.

ახლა შემოქმედებითი განწყობის ფაქტორებს გვინდა შევეხეთ. შემოქმედებით აქტივობას, როგორც ყველა ქცევას, გარკვეული განწყობა უდევს საფუძვლად. ამ განწყობის შინაგანი ფაქტორია რეალობაში დაუკმაყოფილებელი პიროვნული მორალურ-ესთეტიკური მოთხოვნები. ეს ადამიანური მოთხოვნებია, რომელთა დამაკმაყოფილებელი გარემო, საგნობრივი რეალობა არ არსებობს. ეს მოთხოვნილება სინამდვილეში არსებული პიროვნული უკმარობის განცდაა. რადგან პიროვნული მოთხოვნების დამაკმაყოფილებელი რეალური გარემო არ არსებობს, ამიტომ პიროვნებამ წარმოსახვის საშუალებით თავად უნდა შექმნას მოთხოვნის დამაკმაყოფილებელი სიტუაცია. ამის საშუალებად პიროვნება წარმოსახვას იყენებს. ხდება მხატვრული ნაწარმოების სინამდვილის რეალობაში ჩანაცვლება.

შემოქმედებითი განწყობის მესამე ფაქტორია შემოქმედი პიროვნების ინსტრუმენტული საშუალებები და უნარები, რომელთა საშუალებითაც ყალიბდება წარმოსახული სიტუაცია და იგი რეალური სიტუაციის ადგილს იკავებს.

ეს უკმარობა გამოწვეულია არა საგნების და მოვლენების არარსებობის გამო, არამედ სოციალური ცხოვრების ვითარებით, რომელშიც ჯეროვნად ვერ ხორციელდება პიროვნების მორალური და ესთეტიკური ღტოლვები და სურვილები.

პიროვნების მოთხოვნილება მხატვრულ შემოქმედებაში მუზის სახელით არის ცნობილი. რაც იმას ნიშნავს, რომ შემოქმედებით აქტივობას მუზის არსებობა განაპირობებს. მაგრამ, რადგან მუზა გულისხმობს პიროვნებისათვის გარე დამხმარე საშუალებას, ხოლო შემოქმედება პიროვნების აქტუალურობით ხორციელდება, ამიტომ მუზა ზუსტად ვერ გამოხატავს შემოქმედებისთვის საჭირო შინაგანი აქტივობის ფაქტორს, ჩვენი აზრით, შემოქმედის აქტივობის შინაგან ფაქტორად ადეკვატური იქნება ტერმინი „პიროვნული შთაგონება“.

შთაგონებაში ნაგულისხმევია გონების ისეთი მოქმედება, რომელიც წარმოსახულ მოვლენებს გონიერულად ალაგებს და რეალობად წარმოგვიდგენს.

ამგვარად, შემოქმედების პიროვნულ ფაქტორად შთაგონება გვევლინება. ტერმინი შთაგონება საუკეთესოდ გამოხატავს შემოქმედების გამომწვევ შინაგან ფაქტორს.

ობიექტივაციის დონეზე განხორციელებულ აქტივობაში ჩვენ განვიხილეთ რეალობის შემმეცნებელი საქმიანობა, რომელიც, მაგალითად, სუბიექტის მეცნიერულ კვლევაში რეალიზდება.

სოციალური აქტივობის დონეზე ჩვენ დავახასიათეთ პიროვნების შემოქმედებითი საქმიანობა, რომლითაც რეალობისაგან განსხვავებული ახალი სინამდვილე იქმნება. იგი არსებულ რეალობას ამდიდრებს.

ამგვარად, ჩვენ დავახასიათეთ შემმეცნებელი სუბიექტისა და შემოქმედი პიროვნების ფსიქოლოგიური ბუნება განწყობის თეორიის თვალსაზრისით.

მეცნიერება და ხელოვნება კულტურის ორი მიმართულებაა, რომელიც ადამიანს ცხოვრების უკეთ მოწყობა-ორგანიზებაში ეხმარება. ეს სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე გარემოს ორგანიზებაა. ადამიანმა პრიმიტიული მდგომარეობიდან გამოსვლის შემდეგ, დაიწყო სინამდვილის ობიექტივაცია, შემეცნება, ხელოვნებისა და მეცნიერების განვითარება. კაცობრიობის დასაწყისში, ადამიანმა მითოლოგიის შექმნა დაიწყო, რომელშიც სინამდვილე თავისებურად იყო ორგანიზებული. მითოლოგიურ სამყაროში ერთმანეთისგან იზოლირებული არაა მატერიალური და სულიერი სამყაროები, სუბიექტი და ობიექტი დიფერენცირებული არ არის ერთმანეთისაგან. ზევსი რომ რაიმე ქცევას ახორციელებს, ეს სუბიექტის მოქმედებაა და ბუნების მოვლენაც. ადამიანი რომ გარკვეულ საქმიანობას ეწევა, ის ამავე დროს მითოლოგიურ ღმერთთან, სულიერ სამყაროსთან არის დაკავშირებული. მითოლოგიური მსოფლმხედველობით მოქმედების დროს ადამიანის განწყობაში, სუბიექტისა და პიროვნების დონეთა დიფერენციაცია ჯერ არ მომხდარა. ადამიანის მოქმედებაში ჩართულია მითოლოგიური ღმერთი. კაცობრიობის განვითარება ამ ერთიანობის დიფერენციაციისკენ წავიდა. სუბიექტის ობიექტისადმი დამოკიდებულება და პიროვნების დამოკიდებულება სოციალური სინამდვილის მიმართ მკვეთრად გაიყო ერთმანეთისაგან. ამ დიფერენციაციამ ადამიანი მიიყვანა იმ რეალობაში, რომელშიც მეცნიერება რეალური სინამდვილის შემსწავლელ საქმიანობად იქცა, ხოლო ხელოვნება ადამიანური ახალი სინამდვილის შექმნას და გამოხატვას ემსახურება. შედეგად, ადამიანს ჩამოუყალიბდა ინტელექტუალური საქმიანობის განწყობა და სულიერი სამყაროს შექმნის შემოქმედებითი განწყობა. ადამიანის სულიერი ცხოვრებისთვის რეალობის შემეცნებასთან ერთად ასეთივე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შემოქმედებით შექმნილ სინამდვილეს. ადამიანის მატერიალური და სულიერი ცხოვრება მათი შედეგების გაერთიანებაა.

1. ნადირაშვილი დ. გეშტალტთერაპიის და განწყობის თეორიის მონაცემთა გამოყენება ფსიქოთერაპიულ პრაქტიკაში. ვლნორაკიძის 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 1999.
2. ნადირაშვილი დ. ზეგავლენა ფსიქოთერაპიაში. ჟ. „მაცნე“, №1, გვ. 117-125, 2004.
3. ნადირაშვილი დ. არაცნობიერი ზეგავლენა განწყობის თეორიის თვალსაზრისით. ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი №7, თბილისი, 2004. გვ. 67-82.
4. ნადირაშვილი შ. პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია. თბილისი. მეცნიერება, 1979.
5. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია, ტ. I თბილისი. მეცნიერება, 1983.
6. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია, სოციალური განწყობა. ტ. II თბილისი. მეცნიერება, 1985.
7. ნადირაშვილი შ. განწყობის ანტროპული თეორია. 2001. თბილისი.
8. უზნაძე დ. ზოგადი ფსიქოლოგია, ტ. III-IV. თბილისი. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა. 1964.
9. უზნაძე დ. განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები, ფსიქოლოგია, ტ. VI. 1949.
10. უზნაძე დ. „ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“, თბილისი, 1925.
11. უზნაძე დ. პედაგოგიური ფსიქოლოგია, შრომები, ტ. 5; თბილისი 1967.
12. მირცხულავა რ. ფუნქციონალური ტენდენციის მნიშვნელობა არტ-თერაპიული პრაქტიკისათვის. საქართველოს ფსიქოლოგიის მაცნე, 2007, №1. თბილისი.

Dimitri Nadirashvili, Shota Nadirashvili

The Nature of Creativity from the Perspective of the Theory of Set

Resume

The article describes the set satisfying the individual's needs, the set underlying the individual's creative activity and the set determining the personality's social activity. Out of the social sets we have singled out one of its varieties – creativity set. At the objectification level creativity and cognitive sets form cultural products accumulated in science and art.